

Istinita priča o ljubavi, ubistvu i
pronalasku koji je promenio svet

Plavi grom

Erik
Larson

Prevela Maja Kostadinović

alnari
PUBLISHING

Beograd, 2009.

Beleška za čitaoce

U ovoj knjizi opisano je jedno od najpoznatijih ubistava u Engleskoj, međutim, namera mi je bila da napišem nešto više od sage o nasilju. Lik iz knjige *Soba za ubijanje*, autorke Filis Doroti Džejms, u jednom trenutku primećuje: „Kao jedinstven zločin, ubistvo je obrazac koji je postojao od najdublje prošlosti.“

Prateći uporedo dve priče, o ubici i o pronalazaču, nadam se da ću uspeti da bacim novo svetlo na period od 1900. do 1910. godine, tokom kojeg je svojom debeljuškastom rukom, žutom od cigare, Edvard VII vladao Britanskim carstvom, uveravajući svoje podanike da su dužnosti važne isto koliko i zabava. „Nije bitno šta radite“, govorio je, „dok god ne plašite konje.“

Ovo ubistvo fasciniralo je Rejmonda Čendlera i toliko očaralo Alfreda Hičkoka da je neke delove ubacio u svoje filmove, pre svega u *Prozor u dvorište*.

Ovaj slučaj pratilo je više miliona čitalaca širom sveta. Potera koja je usledila pomogla je razvoj i unapređenje tehnike, koju danas uzimamo zdravo za gotovo. „U pitanju su zaista vruće vesti“, pisao je scenarista i esejista Pristli i sam izdanak edvardijanske ere: „Nešto se dešava prvi put u svetskoj istoriji.“ Bilo je u svemu i nekog čemera pošto se ova priča odvijala, kako su mnogi smatrali gledajući unazad, tokom poslednjeg sunčanog perioda pre Prvog svetskog rata ili, kako je Pristli primetio: „Pre nego što su došli pravi ratovi, pre nego što su zlokobni telegrami stigli u svaku istaknutu kuću.“

Ovo delo pripada dokumentarnoj literaturi i sve što se nalazi između znaka navoda potiče iz pisama, memoara ili nekog drugog pisanog dokumenta. Dosta sam se oslanjao na izveštaje Skotland jarda, od kojih, koliko znam, mnogi nikada nisu objavljeni. Molio bih čitaoce da mi oprostite česte digresije. Ako, na primer, o nekom delu tela saznate više nego što ste želeli, unapred se izvinjavam. Doduše, priznajem da to izvinjenje nerado dajem.

‡

„Otvaranje prenatrpane fioke je siguran, mada ponekad jeziv način da se prisetite prošlosti. Ako tražite određenu stvar, nećete je naći, ali će se kad-tad desiti da iz nje ispadne nešto daleko zanimljivije.“

DŽEJMS METJU BERI
„Posveta“ *Petar Pan*, 1904.

Tajanstveni putnici

U sredi, 20. jula 1910. godine, dok je blaga magla klizila niz reku Šeldu, kapetan Henri Džordž Kendal pripremao je svoj brod „Montrouz“ za rutinsko putovanje od Antverpena do Kvebek Sitija u Kanadi. U osam i trideset ujutru, putnici su počeli da se ukrcajavaju. On ih je zvao „dušama“. Na popisu ih je bilo 266.

Kapetan Kendal je imao snažnu vilicu i široka usta koja su se često izvijala u osmeh. Zbog ovoga je bio omiljen među putnicima, posebno među damama. Umeo je lepo da priča i često se smejaio. Nije pio. Po tadašnjim standardima, bio je suviše mlad za kapetana, budući da je imao samo trideset i dve godine. Ipak, bio je iskusan i proživio je život na kojem bi mu mogao pozavideti bilo koji lik iz romana Džozefa Konrada, veoma popularnog pisca među putnicima pošto bi se „Montrouz“ otisnuo na beskrajnu indigo ravnicu Atlantika. Takođe, bili su traženi trileri i detektivske priče, kao i romani koji govore o sve izvesnijoj nemačkoj invaziji.

Kao mornar, Kendal je plovio na strašnom brodu nedužnog imena „Jolanta“. Bio je svedok ubistva. Naime, drugog mornara ubio je jedan psihički labilan član posade koji je zatim počeo da progoni Kendala kako bi ga učutkao. Kendal je pobegao sa broda i okušao se u rudnicima zlata u Australiji, ali ostao je bez prebijene pare i hrane. Ukrcao se kao slepi putnik na drugi brod, međutim kapetan ga je pronašao i ostavio na ostrvu Tersdej, u moreuzu Tores, nedaleko od obale Kvin-slenda. Nakon što je kratko vreme proveo u potrazi za biserima, Kendal

se priključio posadi male norveške barkentine – brodu sa tri jarbola – koji je prenosio izmet galebova na evropske farme.

Na nesreću, oluja im je slomila dobar deo jarbola i pretvorila putovanje u gladovanje i smrad u trajanju od 195 dana. I pored toga, opstala je njegova ljubav prema moru i brodovima. Pridružio se posadi „Lejk Čemplejna“, malog, parnog teretnog broda u vlasništvu kompanije „Biver lajn“ iz Kanade, mada ga je kasnije kupila „Kanadska pacifička železnica“. Na njemu je bio pomoćnik glavnog oficira kada je u maju 1901. to postao prvi brod opremljen bežičnim telegrafom. Privukao je pažnju starešina i uskoro je unapređen u prvog oficira prvoklasnog broda pod imenom „Irska carica“. Komandu na „Montrouzu“ preuzeo je 1907. godine.

To nije bio glamurozan brod, posebno ne u poređenju sa novoizgrađenom „Irskom caricom“, koja je bila skoro tri puta veća i beskraino luksuznija. „Montrouz“ je porinut 1897. godine. Narednih godina prevezio je trupe u Burski rat i stoku u Englesku. Imao je jedan dimnjak, ofarban u boju kože sa crnom štraftom na vrhu, što su bile boje „Kanadske pacifičke železnice“. Nosio je i zastavu sa crveno-belim kvadratima. Imao je samo dve klase, drugu i treću, kasnije poznatu kao „međupaluba“. Taj termin je originalno označavao deo broda posvećen krmarenju, a nalazio se ispod palube. Red vožnje „Kanadske pacifičke železnice“ ovako opisuje odaje u drugoj klasi: „Kabine na 'Montrouzu' smeštene su u sredini broda gde se ljuljanje najmanje oseća. Prostrane su, svetle i imaju dobru ventilaciju. Postoji udobna soba za dame, soba za pušenje, kao i prostrana paluba za šetnju. Obezbeđeni su izvrsni obroci. Svi parobrodi imaju svoje lekare i stjuardese“. Moto kompanije je glasio: „Malo bolje od najboljeg“.

Na spisku za predstojeće putovanje bilo je samo 20 putnika u drugoj klasi, i 246 u trećoj, a gotovo su svi bili useljenici. Posada „Montrouza“ brojala je 107 ljudi, uključujući i operatera bežičnog telegrafa Livelina Džonsa. Kompanija je insistirala na ugradnji bežičnih telegrafa na svim svojim prekookeanskim brodovima, pa je i „Montrouz“, uprkos svojoj vremešnosti i skromnom izgledu, imao najnoviji model ovog aparata.

Kendal je znao da za uspešnog kapetana nije dovoljna umešnost u navigaciji i upravljanju brodom. Morao je lepo da se oblači, da bude šarmantan i vešt sagovornik, i da u isto vreme poseduje sposobnost da prati hiljadu operativnih detalja. Morao je znati da li su čamci za spasavanje obezbeđeni, da li je ukrcana ispravna hrana i vino, a imao je i novu dužnost – morao se pobrinuti da „markoni“ set i antena budu u dobrom stanju i spremni da prime neizbežnu najezdu trivijalnih poruka koje su zatrpavale brod pred polazak. Mada su šale, želje za srećan put, kao i zagonetke, bile apsolutno predvidljive, ipak su odražavale oduševljenje sa kojim su ljudi još posmatrali ovo novo, skoro natprirodno sredstvo komunikacije. Oni koji putuju prvi put, često su bili opčinjeni plavim varnicama koje su vrcale pri svakom dodiru tipke i krckanjem minijaturnog groma koji bi usledio. Sa druge strane, kompanije za prevoz iz iskustva su znale da će oduševljenje brzo splasnuti kod onih putnika koji su smešteni u kabinama blizu prostorije za bežični telegram. Takođe, naučili da „markoni“ set treba postaviti što dalje od kormilarnice kako se ne bi poremetilo magnetno polje koje registruje brodski kompas.

Pre svakog putovanja Kendal se trudio da pročita što više novina, da bude u toku sa zbivanjima, obezbeđujući sebi na taj način odličnu ulogu domaćina za večerom. U svetu su se dešavale neverovatne stvari, pa je bilo dosta materijala za razgovor. Pre godinu dana Luj Blerio je preleteo avionom preko Engleskog kanala, od Kalea do Dovera. Dok je bila izložena u robnoj kući Selfridž, letelica je privukla sto dvadeset hiljada posetilaca. Ljudi su najviše razgovarali o nauci. Rendgen, radijacija, vakcine i slične stvari podgrevale su razgovore tokom večere. Ako bi razgovori ikada presušili, Nemačka je uvek bila uzbudljiva tema razgovora, pošto je svakim danom postajala sve jača i bliža ratu. Još jedan siguran način da se unese živost, ako ne i agresija u razgovor koji zamire, bio je komentar o očiglednom padu morala, što je na šokantan način predstavljeno u najnovijoj predstavi Bernarda Šoa *Misalliance*, koje je Beatris Veb nazvala „briljantnom ali odvratnom“, pošto „svi žele seks sa svakim“. Ako sve ove teme ne uspeju da ožive razgovor, uvek se moglo pričati o duhovima. Cela zemlja kao da je bila u poteri za dokazima o zagrobnom životu, pošto su podvizi časnog Društva za psihička istraživanja često ukrašavali stranice novina. Ukoliko bi

razgovor, kojim slučajem, postao suviše vatren, suviše žestok, uvek se neko mogao priseliti smrti kralja Edvarda i primetiti kako je jezivo što se skoro u isto vreme pojavila Halejeva kometa.

Nedugo pre nego što je trebalo da su ukrcaju putnici, Kendal je kupio primerak londonskog *Dejli mejla*, engleskih novina koje se prodaju u Evropi. Ovo izdanje bilo je puno detalja o „podrumskom ubistvu“ u severnom Londonu i intenzivnoj potrazi za dva počinioca, doktorom i njegovom ljubavnicom. U Londonu su brod posetila dva policajca iz Temza odreda Skotland jarda koji su patrolirali dokovima u nadi da će sprečiti bekstvo ovog para.

Svi su voleli dobru misteriju. Kendal je istog trenutka shvatio da će ovaj slučaj biti okosnica razgovora tokom putovanja. To neće biti avion, preminuli kralj ili uklete seoske kuće koje pohode duhovi, već ubistvo u svom najgnusnijem obliku.

Glavno pitanje glasilo je – gde su odbegli ljubavnici?

Putovanje je započelo na tipičan način. Dok su se ukrcavali putnici iz druge klase, Kendal ih je pozdravljao. Na početku putovanja ljudi su uvek bili u najboljem izdanju. Bili su lepo obučeni, lica su im sijala od uzbuđenja i treme. Koračali su od ulazne rampe noseći nekoliko ličnih stvari, ali to nije značilo da su poneli malo stvari. Najveći deo njihovog prtljaga – najčešće nekoliko sanduka i kofera – bilo je smešteno pod palubom ili odneto u njihove kabine. Mnogi bi sa sobom nosili male kovčege sa najvrednijom imovinom, kao što su lične isprave, nakit i uspomene. Kendalu nijedan putnik nije delovao čudno.

„Montrouz“ lagano krenu iz пристаништа praćen uobičajenim mahanjem belih maramica, i krenu niz reku Šeldu ka Severnom moru. Stjuardi su pomagali putnicima da pronađu brodsku biblioteku, trpezariju i prostorije poznate kao „salone“. Uprkos skromnim

dimenzijama „Montrouza“, putnicima druge klase ugađano je kao da putuju na „Luzitaniji“. Stjuardi i stjuardese su im donosili ćebad i primali porudžbine za čaj i belgijski kakao. Donosili su podmetače i koverta na kojima su putnici mogli da ispišu poruke koje će se odaslati putem bežičnog telegrama iz „markoni“ prostorije. Kendal se nekoliko puta dnevno šetao palubom u potrazi za neuglačanim uniformama,

nemarno zakopčanim dugmićima i sličnim problemima. Uvek se trudio da oslovljava putnike po imenima. Izvrsno pamćenje bilo je još jedan od neophodnih atributa dobrog kapetana.

Tri sata nakon isplovljavanja Kendal je ugledao dva putnika koji su stajali pored čamca za spasavanje. Znao je da su u pitanju otac i sin Robinsonovi koji se vraćaju u Ameriku. Kendal se uputio ka njima, a zatim zastao.

Držali su se za ruke, ali ne na način kako bi se to očekivalo od oca i sina, ako bi se uopšte moglo očekivati od dečaka na pragu muževnog doba da drži oca za ruku. Mladić je stezao čovekovu ruku sa žestinom koja je nagoveštavala dublju intimnost. Kendalu je ovo delovalo „čudno i neprirodno“.

Zastao je na trenutak, zatim je nastavio da korača dok nije došao do njih. Zaustavio se i pozeleo im dobro jutro. Dok je to činio, pažljivo ih je posmatrao. Nasmehio se, pozeleo im prijatno putovanje i produžio.

Svojim oficirima i članovima posade nije ništa rekao o ovim putnicima, ali je iz predostrožnosti naredio stjuardima da sakupe sve novine i zaključaju ih u ostavu. U svojoj kabini držao je revolver za ne daj bože. Sada ga je premestio u džep.

„Toga dana nisam preduzeo nikakve dalje korake, pošto sam želeo da se uverim da ne grešim pre nego što podignem uzbunu.“

U roku od dvadeset četiri sata kapetan Kendal otkriće da je njegov brod postao najpoznatije plovilo na pučini, a da je on lično predmet razgovora uz doručak od Brodveja u Njujorku do Pikadilija u Londonu. Našao se na raskrsnici dve potpuno odvojene priče, čiji će sudar na njegovom brodu, na kraju edvardijanske ere, izvršiti veliki uticaj na svet u predstojećem veku.

PRVI DEO

DUHOVI I PUCNJAVA

Guljelmo Markoni

Hauli Harvi Kripen

Distrakcija

Po stanovištu koje je vatreno zastupao jedan tabor, priča započinje u noći 4. juna 1894. godine u ulici Albmarl broj 21, u Londonu. To je adresa Kraljevskog instituta. Iako je u pitanju jedna od britanskih najuglednijih institucija, nalazila se u skromnom zdanju i to na svega tri sprata. Nešto kasnije na fasadu su dodati lažni stubovi kako bi građevina dobila nešto veličanstvenosti. U njoj se nalazila slušaonica, laboratorija, stambene prostorije i bar u kojem su članovi mogli da se okupljaju i diskutuju o napretku nauke.

Unutar slušaonice, proslavljeni fizičar pripremao se za večernje predavanje. Naravno, nadao se da će zapanjiti publiku, ali nije mogao ni da pretpostavi da će ovo biti najvažnije predavanje u njegovom životu i izvor sukoba u predstojećim decenijama. Zvao se Oliver Lodž, i ishod predavanja bio je lično njegova krivica – još jedna manifestacija nečega što je čak i on priznavao kao svoju fundamentalnu grešku u pristupu radu. Neposredno pre predavanja poslednji put proverio je antenu električnog aparata postavljenog na sto za demonstraciju. Neki delovi mašine bili su poznati, ali najveći deo nikada nije viđen u ovoj dvorani.

U ulici Albmarl policija se suočavala sa uobičajenim problemima u saobraćaju. Mnoštvo kočija tiskalo se niz ulicu koja je zbog toga delovala poput velikog, crnog ugljenokopa. Dok je vazduh u okolini Mejfera mirisao na limun i gustu slatkoću cveća iz staklenika, ovde je ulica smrdela na urin i đubrivo, uprkos velikom trudu mladih „đubretara“ u crvenim košuljama koji su se kretali između konja sakupljajući

nezgodne taloge. Policajci su upućivali vozače da krenu odmah pošto isporuče putnike. Ljudi su nosili crna odela, a žene haljine.

Osnovan 1799. godine u cilju „širenja znanja i olakšavanja opšteg uvoda mehaničkih poboljšanja“, Kraljevski institut postao je mesto velikih otkrića. U laboratoriji ovog zdanja Hamfri Dejvi otkrio je natrijum i kalijum i osmislio sigurnosnu lampu za rudare. Majkl Faradej je otkrio elektromagnetnu indukciju, fenomen po kojem elektricitet koji teče u jednom kolu prouzrokuje struju u drugom. Predavanja u institutu, takozvani diskursi petkom uveče, postali su tako popularni, a saobraćaj ispred instituta tako haotičan da su londonski funkcioneri bili primorani da ulicu Albmarl pretvore u prvu jednosmernu ulicu u gradu.

Lodž je bio profesor fizike na novom koledžu u Liverpulu. Njegova laboratorija nalazila se u podrumu nekadašnje bolnice za umobolne, tačnije u ćeliji sa tapaciranim zidovima. Na prvi pogled delovao je poput otelovljenja britanske nauke. Imao je dugu bradu prošaranu sedim vlasima, a njegova glava – „velika glava“, kako se izrazio njegov prijatelj – bila je ćelava do vrha ušiju, odakle mu je zamršena kovrdžava kosa padala unazad. Bio je visok 190 centimetara i težak 95 kilograma. Jedna mlada dama izjavila je da plesanje sa profesorom Lodžom nalikuje plesanju sa kupolom Katedrale svetog Pola.

Mada su ga smatrali ljubaznim čovekom, Lodž je u mladosti ispoljavao okrutnu crtu koja je kod njega, kako je stario, izazivala žaljenje i čuđenje. Dok je studirao u Kombs rektoratu, osnovao je klub pod imenom Društvo uništavača ptičjih gnezda Kombs rektorata, čiji su članovi pronalazili gnezda i pretresali ih, razbijajući jaja i ubijajući ptiće. Zatim bi gađali odrasle ptice pračkama. Lodž se sećao da je jednom pretukao psa dečjim bičem, ali tom incidentu nije pridavao značaj, pošto ga je smatrao dečjom okrutnošću. „Kakve god mane da imam“, pisao je u svojim memoarima, „okrutnost nije jedna od njih; to je jedna od ljudskih osobina koja mi je potpuno odurna.“

Lodž je dostigao zrelost u vreme kada su naučnici počeli da izvlače iz magle prethodno neprimetne fenomene, posebno iz oblasti elektriciteta i magnetizma. Sećao se kako su mu predavanja na Kraljevskom institutu podsticala maštu. „Hodao sam ulicama Londona ili trgov Ficroj sa osećanjem da je sve oko mene nestvarno, da se preda mnom otvaraju dubine univerzuma što sve obične stvari baca u zapećak, tako

da se trg i njegova ograda, kuće, teretna kola i ljudi čine nestvarnim, fantastičnim prikazama koje delimično zaklanjaju, ali iza kojih se ipak nazire mentalna i duhovna stvarnost.“

Lodž je zapisao: „Za mene je Kraljevski institut postao neka vrsta svetog mesta gde je čista nauka postavljena na tron i obožavana zbog sebe same.“ Verovao je da je teoretska nauka najizvrsnija nauka. Prezirao je one koje su on i njegovi istomišljenici nazivali „praktičarima“, nove pagane, pronalazače, inženjere i mislioce, one koji su izbegavali teoretsko istraživanje u korist slepog eksperimentisanja i čiji je motiv bila komercijalna dobit. Lodž je jednom prilikom opisao proces patentiranja kao „neumestan i oduran“.

Kako mu je karijera napredovala, i on je pozvan da uzme aktivno učešće u diskursu petkom uveče. Uživao je u izlaganjima o tajnama prirode. Kada bi došlo do nekog naučnog otkrića, trudio se da to prvi saopšti javnosti, što je bio obrazac po kojem je postupao od 1877, kada je došao do jedne od prvih fotografija, doneo je u Englesku i predočio je javnosti. Međutim, njegova zaludenost novinama imala je za posledicu rasipanje pažnje na sve strane. Motiv za rad bila mu je čista ljubav, a ne profesionalizam, i to je u starosti priznavao kao svoju fatalnu manu. „Desilo se“, napisao je, „da sam se zainteresovao za mnoge teme. Jednostavno, bio sam opčinjen mnogim oblastima, što je verovatno bilo dobro za moje obrazovanje, ali ne i plodno kada su u pitanju rezultati.“ Kada god bi njegovo naučno istraživanje zapretilo da dovede do otkrića, pisao je: „Mučila bi me ona vrsta uzbuđenja zbog kojeg moram da zastanem i napustim stazu koja bi me dovela do svetlosti... Čudno je to osećanje, ono je uzrok zbog kojeg se ne držim teme i ne pratim putanju kojom sam krenuo.“

Na užas njegovih kolega, najduže je bio usmeren na istraživanje natprirodnih pojava. Bio je član Društva za psihička istraživanja (DPI), koje su 1882. godine osnovale razborite glave, uglavnom naučnici i filozofi. Oni su naučnim metodama želeli da preispitaju duhove, seanse, telepatiju i druge paranormalne fenomene, ili kako je društvo navodilo u svakom broju svog žurnala „da ispitaju u naučnom duhu i bez predrasuda one ljudske sposobnosti, stvarne ili pretpostavljene, koje se čine neobjašnjivim opšteprihvaćenim hipotezama“. Društvo u svom osnivačkom statutu navodi da članstvo ne implicira verovanje u

„druge fizičke sile osim onih koje priznaje fizika kao nauka“. To što je DPI imalo Komitet za uklete kuće, nikoga nije zastrašivalo. Članstvo se širilo brzo i uskoro uključivalo šezdeset univerzitetskih profesora i neke od najsajnijih zvezda te ere, među kojima su bili Džon Ruskin, H. Dž. Vels, Vilijem Gledston, Semjuel Klemens (poznatiji kao Mark Tven) i velečasni Dodžson (sa jednako poznatim književnim pseudonimom Luis Kerol). Spisak je sadržao i imena Artura Balfora, budućeg premijera Engleske, i Vilijema Džejmsa, pionira psihologije, koji je do leta 1894. bio i predsednik društva.

Lodža je radoznalost, a ne verovanje u duhove, podstakla da postane član DPI-a. Za njega je okultno bilo samo još jedna oblast vredna istraživanja, najudaljenija provincija nauke na pomolu – psihologije. Bilo je otkriveno toliko do tada nepoznatih i nezamislivih fizičkih fenomena, među kojima i Hercova otkrića elektromagnetnih talasa, da je Lodž bio uveren da i um skriva sopstvene tajne. Činjenica da talasi putuju kroz etar kao da je potvrđivala postojanje druge dimenzije stvarnosti. Ako čovek može da šalje elektromagnetne talase kroz etar, zar je toliko čudna pomisao da duhovna bit ljudskih bića, elektromagnetna duša, može postojati unutar etra i tako pružiti objašnjenje za sablasti i opsedanje duhova koji su postali deo zajedničkih legendi? Izveštaji o duhovima koji nastanjuju seoske kuće, poltergejtima koji uznemiravaju opatije, dušama koje kuckaju po stolovima tokom seansi – sve se to u očima Lodža i drugih članova društva činilo vrednim nepristrasnih analiza u istoj meri kao i nevidljiva putovanja elektromagnetnih talasa.

Međutim, nakon nekoliko godina od pristupanja društvu, događaji su na probu stavili Lodžovu sposobnost da održi korak sa naukom. U Bostonu, od sopstvene porodice, Vilijem Džejms počeo je da sluša o izvesnoj „gospođi Pajper“ – Lenori Pajper – medijumu koja postaje ozloglašena zbog posedovanja čudnih moći. Nameravajući da je razotkrije kao varalicu, Džejms je udesio održavanje seanse. Međutim, ona ga je potpuno opčinila! Predložio je društvu da pozove gospođu Pajper u Englesku radi serije eksperimenata. U novembru 1889. godine, ona je sa svoje dve kćerke došla brodom do Liverpula, a zatim otputovala u Kembridž, gde je održala niz seansi pod budnim okom članova društva. Lodž je organizovao privatnu seansu i neplanirano počeo da razgovara